

ULTIMUL ACT AL UNIRII ROMÂNILOR DIN TRANSILVANIA CU BISERICA ROMEI. SPRE UN NOU CONCEPT DE UNIRE

DER LETZTE AKT DER UNION DER RUMÄNEN AUS SIEBENBÜRGEN MIT DER RÖMISCHEN KIRCHE. FÜR EIN NEUES KONZEPT ÜBER DIE UNION

ZUSAMMENFASSUNG

Der Text des Artikels, das Teil einer grösseren Nachforschung, das der Geschichte der Rumänischen Unierten Kirche im Siebenbürgen der Aufklärung gewidmet ist, verwertet aus einer historischen Perspektive das letzte Moment der Union der Rumänen aus Siebenbürgen mit der Kirche aus Rom und erfasst die Bemühung der rumänischen Eliten für ein neues Konzept über dem Begriff Union. Die Problematik die von der Nachforscherin herangegangen umfasst wurde: die Aufrufung des Synods vor der Fahrt Atanasie Anghel's nach Wien (7. Januar 1701); die Plattform mit den Forderungen in 8 Punkte; das Verhalten der jesuiten Mönchen Atanasie gegenüber; das zweite Leopold Diplom (19 März 1701) mit wichtigen Folgen für die Kirche und das rumänische Volk; die theologischen und politischen Gründe der Ernennung des jesuiten Theologen neben dem griechisch-katholischen Bischof; die Einsetzung im Bischofsamt von Alba Iulia (25 Juni 1701); die Bestrebungen der eklesiastischen rumänischen Elite in einem politisch-konfessionellen Kontext, der Förderung eines eigenen Programms betreffend die Veträglichkeit zwischen Tradition und Erneuerung des dogmatischen Plans, wobei ihr Ziel die sozial-wirtschaftliche und kulturelle Emanzipierung des Klerus bzw. der rumänischen Nation war.

Dinamici, denși în acțiuni care au implicat Curtea veneză, misionari iezuiți, stările Transilvaniei, clerul și credincioșii români, anii 1697-1701 au avut fiecare în parte propriile semnificații în perfectarea unirii¹. 1697 a marcat deschiderea tratativelor, a fost cel dintâi an al deciziilor transparente, anul primelor mărturisiri publice de unire în cadru sinodal exprimate de episcopul Teofil și câțiva protopopi apropiați lui care au enunțat cu acel prilej un program maximal de revendicări ecleziastice și politico-naționale. Văzută ca o reîntoarcere, o revenire la unitatea anterioară cu Biserica romano-catolică, unirea a fost definită în spirit florentin, ca un parteneriat, și a fost condiționată de transformarea noii biserici într-una privilegiată. Un an mai târziu, conceptului de unire i s-au adăugat noi semnificații prin mărturisirea din octombrie care a venit cu precizări legate de alegerea și confirmarea ierarhului noii biserici². Dorința ca acesta să fie consacrat de patriarhul din Imperiul habsburgic trădează faptul că, în opinia elitei ecleziastice unirea nu trebuia să anuleze legăturile cu lumea ortodoxă. De la declarații de intenție și mărturisiri de credință accentul s-a deplasat în anul 1699 spre fixarea unui cadru juridic menit să încurajeze acțiunile de unire care, pe măsură ce au câștigat în concretețe, au provocat o ostilitate crescândă din partea stărilor. Astfel, 1699, anul celei dintâi diplome leopoldine a unirii a fost și unul al disputelor, al conflictului deschis între episcopul Atanasie Anghel și reprezentanții celor patru religii recepte. În pofida tuturor opozițiilor față de unire, venite dinspre lumea reformată și chiar catolică transilvană și dinspre ortodoxia extracarpatică, în mod evident nu mai era cale de întoarcere. O demonstrează sinodul din septembrie 1700 întrunit în scopul de a discuta probleme de organizare a noii biserici. Urmează în acest studiu să surprindem semnificația acțiunilor anului 1701 în definirea conceptului de unire și în profilarea structurii instituționale a Bisericii unite.

Etapa consumată în 1701 a fost cea a sejurului vienez al episcopului, a emiterii celei de-a doua Diplome leopoldine și a instalării lui Atanasie Anghel în scaunul episcopal. Solicitată de arhierul însuși încă din 1698³, plecarea la Viena apare acum ca o convocare în scop justificativ având în vedere acuzațiile aduse episcopului chiar în preajma călătoriei, probabil pentru a-l intimida și a-l pune într-o

¹ Pentru analiza acțiunilor de unire din acești ani vezi Mathias Bernath, *Habsburgii și începuturile formării națiunii române*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1994, p. 73-108, iar pentru documentele unirii Nicolaus Nilles, *Symbolae ad illustrandam Historiam Ecclesiae Orientalis in terris Coronae S. Stephani*, Oeniponte, 1885, I, p. 193, 219, 245.

² Cesare Alzati, *Istorie, teologie și istoriografia unirii*, în vol. „În inima Europei”, Cluj-Napoca, Fundația Culturală Română, 1998, p. 171-186.

³ N. Nilles, *op. cit.*, I, p. 193, 219, 245.

postură defensivă care să-l determine să accepte unirea în formula dorită de cardinalul Kollonich. Sentimentul de insecuritate încercat de episcop este ilustrat de convocarea unui sinod înaintea plecării la Viena, în 7 ianuarie 1701, pentru a se convinge de susținerea pe care o are din partea clerului. Scopul sinodului nu a fost, precum al celorlalte din anii precedenți, de a mărturisi voința de unire, ci de a demonstra că vlădica, privit cu neîncredere și chiar contestat de iezuiți era dorit de protopopii și preoții săi care-l încurajau să meargă înainte pe drumul ales. Ca și sinodul din 1700 de altfel, cel din 1701 indică faptul că se traversa o nouă etapă a difuzării pe verticală a unirii, discutată de protopopi cu preoții-paroahi. Declarația de adeziune față de persoana episcopului a fost semnată de 30 de protopopi și alți preoți, jurați ai sinoadelor eparhiale⁴. Afirmații de genul: „*Eu popa Ion din Porcești sânt trimis de săbor lângă prota Maxim și mă țiuu cu sufletu meu lângă vlădica acesta sau Eu popa Toma din Fofeldea sânt trimis de săbor lângă protopop Aron și noi ne ținem de vlădica și de săborul mare*”⁵ au avut rostul de a sublinia reprezentativitatea sinodului și suportul de care se bucura vlădica în rândul clerului. Atanasie a fost numit acum, pentru prima dată în actele sinodale, mitropolit, nu întâmplător, credem, dacă avem în vedere că la Viena urma să se discute statutul bisericii românești și al ierarhului ei.

Episodul vienez a debutat cu prezentarea unei platforme de revendicări în opt puncte, alcătuită, probabil, în sinodul din ianuarie⁶, preluate din programele anterioare: recunoașterea de către împărat a Bisericii unite și a lui Atanasie ca ierarh al acesteia; o nouă diplomă imperială care să stipuleze egalitatea juridică a clerului unit cu cel de rit latin; întemeierea de școli cu banii obținuți prin restituirea contribuției de război a preoțimii române, asigurarea protecției uniților de către comandantul militar imperial; Curtea să-și precizeze poziția față de unirea cu catolicii și scutirea preoților români iobagi de dijmă. Emancipare și protecție erau deci doleanțele românilor uniți la împărăție. Înainte de a obține împlinirea lor, Atanasie Anghel trebuia însă să câștige încrederea celor care-l priveau cu suspiciune, să convingă că menținerea sa în fruntea Bisericii unite nu e o greșală, să demonteze acuzațiile care i s-au adus de către Gabriel Kapi, superiorul misiunii iezuite din Cluj, și de către Christophor Gebhard, superiorul celei din Sibiu. Aceștia au văzut în Atanasie un ierarh nesigur, suspect, lipsit de educație, ezitant în mărturisirea unirii și deci nu suficient de puternic pentru a conduce Biserica unită⁷. Interogat asupra credinței sale, a răspuns chiar că nu este unit: „*Asserit hic, Dominum episcopum a se interrogatum, utrum unitus sit, dixisse: se non esse unitus*”⁸. Acuzațiile ridică două întrebări: prima, dacă au fost adevărate, iar a doua de ce au fost pronunțate tocmai în acel moment? Îndoielile asupra sincerității în unire a lui Atanasie au fost, credem, îndreptățite, având în vedere ezitățile anului 1700. Posibil ca exprimarea acestor opinii tocmai în timpul în care Atanasie se afla la Viena să fi fost parte a unui scenariu regizat de cardinalul Kollonich pentru a justifica pașii următori: supunerea episcopului la un proces canonic, mărturisirea publică a confesiunii tridentine, ruperea relațiilor cu ortodoxia extracarpatică și cu ierarhia bisericii răsăritene, prestarea unui jurământ de supunere față de papă, subordonarea față de arhiepiscopul de Strigoniu. Au fost măsuri care reflectau eșecul ideii de unire înțeleasă ca parteneriat socio-politic între două biserici⁹. Conceptul de unire promovat în Transilvania a depins deci de autoritatea care l-a impus – în acest caz, cardinalul Kollonich, cel care a văzut în modelul de unire tridentin modelul viabil în Transilvania, capabil să atenuze susceptibilitățile și neîncrederea cu privire la sinceritatea declarațiilor de unire. Posibil ca Kollonich să fi luat în calcul diversitatea situației confesionale din Transilvania, complicată de vecinătatea a două țări românești ortodoxe. Experiențele ultimilor ani demonstraseră că nici calvinii, nici ortodocșii nu au rămas indiferenți față de schimbarea balanței confesionale transilvănene, acțiunile lor evidențind vulnerabilitatea succeselor pe calea unirii. Oricum, ea era împărțită și de alți

⁴ Biblioteca Universitară din Budapesta (B.U.B.), *Collectio Hevenessiana*, XXIV, p. 170-176; Silviu Dragomir, *Românii din Transilvania și unirea cu biserica Romei. Documente apocrife privitoare la începuturile unirii cu catolicismul roman (1697-1701)*, Cluj, 1990, p. 82-88.

⁵ S. Dragomir, *op. cit.*, p. 86.

⁶ Alcătuirea platformei în acel sinod poate fi pusă sub semnul întrebării, având în vedere că cererile avansate nu sunt cuprinse în documentele sinodului păstrate în *Collectio Hevenessiana*. Se pot emite astfel două supoziții: fie nu s-au păstrat în întregime actele sinodului, fie cele 8 puncte au fost alcătuite fără consultare sinodală, ceea ce nu ar fi fost necesar, discutate fiind în sinoadele anterioare.

⁷ N. Nilles, *op. cit.*, I, p. 263-269.

⁸ *Ibidem*, p. 267.

⁹ Ernst Cristoph Suttner, *Church Unity. Union or Uniatism?*, Dharman Publications, Bangalore, 1991, p. 70-71; idem, *Bisericile răsăritului și apusul de-a lungul istoriei bisericești*, Ars Longa, 1998, p. 88.

misionari iezuiți convinși că unirea este un pas înspre contopirea cu Biserica romană, iar în anii următori Kollonich mai interoga asupra căilor de formare a „adevăratului unit” în corespondența sa cu reprezentanții ai Congregației de Propaganda Fide.

Confruntat cu exigențele cardinalului, Atanasie Anghel a avut la Viena și bucuria unui succes, elaborarea celei de-a doua Diplome a unirii, în 19 martie 1701, eveniment cu importante implicații pentru biserica și națiunea română. Răspuns la succesivele cereri ale clerului unit, alcătuită în 15 articole, diploma a prezentat o importanță deosebită prin considerarea românilor uniți ca „*fii ai patriei*”, și nu tolerați, ceea ce deschidea calea emancipării lor politice¹⁰. Pentru că propulsarea românilor, laici și clerici, în rândurile statusurilor venea în contradicție cu constituția transilvană din 1691, punând în discuție sistemul politic al celor trei națiuni privilegiate diploma a fost considerată o greșeală a Curții veneze la sfatul nechibzuit al cardinalului Kollonich¹¹, corectată prin faptul că nu a fost publicată, un document „*straniu*” al politicii veneze prin care împăratul a promis mai mult decât putea și vroia să înfăptuiască¹². Dând valoare juridică *programului maximal* enunțat în 1697, Diploma poate fi interpretată ca un rezultat al talentului de negociator al lui Atanasie, succes umbrat însă de introducerea unei noi instituții, cea a teologului¹³.

Conform punctului 5 din Diplomă episcopul urma să fie consiliat de un teolog care îndeplinea și funcția de *causarum auditor generalis*. Articolele 7 și 13 veneau cu precizări ale atribuțiilor acestuia în sfera dreptului matrimonial (se interzice desfacerea căsătoriilor fără aprobarea sa), a dogmei (supervizarea oricărei tipărituri), a educației (avea să se preocupe de instruirea preoților). Sfetnic dar și supraveghetor al episcopului, avea datoria, potrivit articolului 6, să-i controleze corespondența. Rolul teologului în Biserica unită a fost mai detaliat prezentat de Atanasie însuși în reversaliile semnate la Viena în 7 aprilie 1701¹⁴. Teologul superviza practic întreaga activitate a episcopului, monitoriza politica ecleziastică a ierarhiei unite prin participarea la sinoade, dirijarea vizitațiilor canonice, dreptul de a judeca, de a se pronunța asupra excomunicărilor, de a decide în problema numirii preoților, de a aproba taxele pentru diferitele oficii bisericești. Având corespondent în Biserica catolică, funcției introduse în Biserica unită transilvană i s-au conferit atribuții aparte. Membru al capitlului de canonic, teologul a avut în biserica romano-catolică, potrivit prevederilor Conciliului Lateran IV preluate de Conciliul tridentin, rolul de a interpreta Scrierile Sfinte și de a le explica public credincioșilor, în zilele și orele fixate de episcop¹⁵. Instituția introdusă în Biserica unită a avut caracteristici aparte datorită influenței deosebite care i s-a rezervat în conducerea diecezei și raporturilor inversate cu episcopul. Dacă în Biserica catolică teologul era numit de episcop și subordonat lui, teologul Bisericii unite transilvane, numit de suveran, a avut dimpotrivă, rol de control asupra episcopului, de supraveghere și corectare a comportamentului acestuia.

Se pune întrebarea de ce a recurs Kollonich la această formulă, având în vedere că s-au pronunțat voci ca aceea a lui Gabriel Kapi, care considerau inoportună crearea acestei instituții ce venea să știrbească autoritatea episcopului. Un prim răspuns la întrebare îl oferă chiar textul diplomei, și anume slaba pregătire în drept canonic a ierarhului unit. Introducerea teologului, instituție care a individualizat Biserica unită între celelalte biserici unite din zonă, exprima îndoiala cardinalului primat al Ungariei față de capacitățile episcopului unit de a lua decizii pentru promovarea unirii. Părerea sa extrem de negativă față de episcopii „schismatici” în general, apare într-un text din 28 aprilie 1701, care explică și atitudinea sa față de Atanasie Anghel: episcopii schismatici, posibil chiar ateii, sunt oameni fără credință, simoniaci, care dau dispense după bunul plac în ceea ce privește divorțurile, bigamia și sacramentele. Remediile împotriva unor atari abuzuri erau în opinia sa trei: să se recurgă la o nouă consacrare, înființarea de seminarii și instituirea unui teolog astfel încât episcopii să fie obligați ca „[...] *in omnibus fidei rebus, et animarum cura nihil resolvant, nihil exereant sine praescitu*

¹⁰ Kurt Wessely, *A doua Diplomă Leopoldină*, în *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, seria III, tom XX, 1938, p. 1-18, 275-284.

¹¹ I. Tóth Zoltán, *Primul secol al naționalismului românesc ardelean 1697-1792*, București, 2001, p. 38-39.

¹² Mathias Bernath, *op. cit.*, p. 155.

¹³ Despre introducerea și evoluția instituției vezi Zenovie Păclișanu, *Din istoria bisericească a românilor ardeleni. "Teologul" vlădicilor uniți*, în *Analele Academiei Române. Memoriile Secției istorice*, secțiunea a III-a, tom I, 1923, p. 147-175 ; Vasile Bărbat, *L'institution de l'office du théologien dans l'Église Roumaine unie*, în *Orientalia Christiana Periodica*, XXIX, 1963, p. 155-200.

¹⁴ B.U.B., *Collectio Hevenessiana*, XXIV, p. 233-241; Nilles, *Symbolae*, I, p. 281-286.

¹⁵ *Enciclopedia Cattolica*, Città del Vaticano, III, 1949, p. 568-569; *Catholicisme Hier, Aujourd'hui, Demain*, Enciclopédie publiée sous le patronage de l'Institut catholique de Lille, XII, Paris, 1990, 2, p. 939-942.

*assistentis Catholico-Romanis Theologis [...]*¹⁶. Acestor argumente li s-a asociat un altul, situația specifică a Bisericii greco-catolice transilvane învecinate la sud și est cu biserici ortodoxe românești care constituiau în permanență o amenințare pentru unire. Kollonich nu a luat însă în calcul elementul psihologic, pe care superiorul iezuiților din Cluj, trăind în mediul transilvan l-a intuit, și anume că numirea alături de episcop a unui străin de ritul ortodox, de obiceiurile și tradițiile bisericii românești, este de natură să provoace temeri și îndoieli în rândurile credincioșilor. Ca atare, instituția teologului a fost în permanență un subiect generator de tensiuni între episcopi și Curtea Vieneză și unul din cele mai eficace elemente ale propagandei antiunire.

Rațiunile numirii teologului și atribuțiile sale vor fi precizate din nou într-o *Instructionis theologi de mandato Caesaris per primatem nominandi*. Pentru că „gens valachica” a stat mai multe secole sub jugul barbarilor și ereticilor ajungând să ignore legile lui Dumnezeu, să comită abuzuri în administrarea sacramentelor și erori în probleme de credință, extirparea acestora se poate face doar cu ajutorul teologului. Apare acum clar exprimat argumentul legat de pericolul reprezentat de Țara Românească pe de o parte, și „ereticii” transilvani pe de alta¹⁷. Se precizează, de asemenea, rolul teologului de protector al preoțimii unite, obligația lui de a acționa pentru transpunerea în practică a imunităților bisericesti prevăzute în diplomele imperiale și de a elimina posibilele abuzuri ale episcopului față de clerul greco-catolic. Dacă lipsa de pregătire în teologie a episcopului unit a constituit un argument plauzibil pentru introducerea instituției, menținerea ei în timpul succesorilor lui Atanasie Anghel nu mai putea fi argumentată ca atare.

Apreciat în istoriografie ca un succesor în variantă catolică al superintendentului calvin, teologul a fost considerat de istoricii ortodocși un exemplu ilustrativ pentru umilirea bisericii românești prin unire. În replică, cei greco-catolici au evidențiat părțile pozitive ale acțiunilor teologilor¹⁸, considerând totodată că puterea de decizie în probleme ecleziastice a aparținut episcopilor și sinoadelor Bisericii unite. În fapt însă, nu se pot nega momentele tensionate dintre episcopi și teolog înregistrate pe parcursul secolului al XVIII-lea, punctul culminant atingându-se în timpul lui Inochentie Micu și Petru Pavel Aaron. Cei doi au considerat instituția teologului o povară pentru Biserica greco-catolică, care trebuia să întrețină o persoană nedorită ale cărei rosturi nu le accepta. Lupta anti-teolog desfășurată de Inochentie Micu va fi continuată de Petru Pavel Aaron care a condiționat acceptarea numirii în funcția de episcop de înlăturarea acestei instituții. Acuzat de tentative de latinizare a Bisericii unite, teologul apare în epocă drept principal responsabil pentru eșecurile unirii. Petru Maior, care a vehiculat această părere („cât până au fost acel fealiu de teologi lângă vlădica uniților români [...] partea cea mai mare a românilor cu totul se lăsară de unire”), a evidențiat și partea pozitivă a acțiunilor acestuia. Teologul a fost, în opinia sa, garant al corectitudinii actului judiciar: „Nice nu s-au auzit până au fost teologul popistaș pe lângă vlădica uniților și general auditor să fi dat oarecarele oareunde plânsoare că nu s-au făcut judecată dreaptă în consistorium”¹⁹. Abandonând viziunea în alb-negru proiectată adesea asupra acestei instituții, rămân de deslușit raporturile ei cu celelalte instituții ale Bisericii unite și cu instituțiile statului. Cât de conștiințioși vor fi fost teologii în exercitarea funcției lor, dacă într-adevăr au controlat corespondența episcopilor, dacă s-au opus numirii de preoți incompetenți, dacă au dirijat activitatea editorială și și-au asumat rolul de protectori ai unirii, implicându-se în apărarea drepturilor și imunităților clerului unit, sunt întrebări la care s-a răspuns evaziv până acum. De altfel, nici sursele sondate de noi nu sunt prea generoase în informații: îi semnaleză areareori în postura de a fi acceptat intrarea în rândurile clerului unit a preoților consacrați în afara diecezei și printre participanții la ședințele statusului catolic în care s-au discutat probleme ale Bisericii unite. Deși prin formația și activitatea lor teologii puteau fi buni sfătuitori în probleme dogmatice, cel mai târziu din deceniul al șaptelea s-a preferat consilierea oferită de Congregația de Propaganda Fide. Foștii bursieri care au studiat la Colegiul Urban, deveniți episcopi, vicari sau canonici capitulari, au preferat să apeleze la membrii Congregației când au avut nelămuriri referitoare la aplicarea dreptului matrimonial tridentin sau la publicarea unor cărți

¹⁶ Archivio della Congregazione de Propaganda Fide (A.C.P.F.), *Scritture riferite nei Congressi. Greci di Croazia*, 1, f. 136r-138r; actual, datat 28 aprilie 1701, nu este adresat.

¹⁷ N. Nilles, *op. cit.*, I, p. 309-313.

¹⁸ Vasile Bărbat aprecia astfel că Baranyi a intervenit eficient pentru educarea tinerilor români, iar Szunyogh a salvat unirea la 1711.

¹⁹ Petru Maior, *Istoria bisericii românilor*, I, Ediție îngrijită de Ioan Chindriș, București, 1995, p. 179.

liturgice²⁰. Erau semnele evoluției instituțiilor Bisericii unite în decurs de o jumătate de secol, schimbările răsfrângându-se și asupra instituției teologului. Oricum, rosturile acesteia nu mai puteau fi cele pe care i le atribuiseră Kollonich la început de veac.

Alături de introducerea teologului, neîncrederea cardinalului primat față de persoana lui Atanasie Anghel s-a tradus și prin rehirotonia sa ca preot și episcop, act consumat în 24 martie 1701 prin ocolirea dispoziției Sfântului Oficiu din 1666 și prin ignorarea opiniilor unor teologi, misionari și membrii ai Congregației de Propaganda Fide care s-au opus unui atare act²¹. Ciudățenia actului constă în aceea că re-hirotonia s-a produs după ce, în prealabil, prin decretul din 19 martie 1701 ierarhul unit fusese recunoscut *episcop al națiunii valahe* pentru Transilvania și părțile ei anexe. A fost ultimul act menit, în opinia cardinalului Kollonich, să-l transforme pe Atanasie Anghel într-un episcop greco-catolic credibil.

Episodul final al serialului unirii a avut drept subiect instalarea lui Atanasie Anghel în scaunul episcopal de la Alba Iulia regizată într-o manieră triumfalistă, în așa fel încât să sublinieze victoria partidei catolice. Instalarea s-a produs în cadrul sinodului general din 25 iunie 1701, remarcabil prin participarea numeroasă a clerului (54 de protopopi și 1000 de preoți) și a mirenilor (2000 de persoane)²² care venea să dea un plus de legitimitate unirii. A fost însă și ocazia cu care s-a pronunțat deschis rezistența internă ortodoxă la unire, doi reprezentanți ai comunității românești din Șchei protestând în fața bisericii-catedrale din Alba Iulia. Dădeau astfel un prim semnal care avertiza că unirea integrală și definitivă a tuturor românilor este doar o iluzie și că înființarea Bisericii unite nu a atras după sine acceptarea unanimă a unirii. Faptul este relevat și de convocarea unui al doilea sinod în luna noiembrie a aceluiași an în care preoți absenți în iunie, s-au pronunțat pentru greco-catolicism²³.

Anul 1701 a încheiat etapa de întemeiere a Bisericii greco-catolice transilvane desfășurată pe parcursul a cinci ani, 1697-1701, dificili pentru elita ecleziastică română preocupată în noul context politico-confesional să promoveze un program propriu. Acesta a avut în vedere compatibilizarea între tradiție și acceptarea înnoirilor în plan dogmatic, emanciparea social-politică și culturală a clerului și, în ultimă instanță, a națiunii române. Ezitățile din anii de tatonări și discuții au fost însoțite de decizii favorabile unirii, aparținând inițial unui nucleu din conducerea bisericii românești, care s-a lărgit treptat, deopotrivă pe orizontală, la nivelul protopopilor cât și pe verticală, înspre preoți și credincioși. Chemați să aleagă între greco-catolicism și ortodoxie, aceștia au optat potrivit propriilor sensibilități, dorințe, pregătire și standard de viață. Ignoranța celor mulți i-a făcut opaci sau indiferenți la propunerile de schimbare, astfel încât opțiunea pentru nou a aparținut, pentru început, elitei formată din vlădici și câțiva protopopi. Contactați de misionarii iezuiți și de magnații catolici ai Transilvaniei, Teofil și Atanasie au fost cei dintâi atrași în discuțiile privind unirea și strategia de promovare a acesteia. Dacă istoriografia ultimelor decenii a subliniat tot mai adesea abilitățile politice ale celor doi ierarhi, ce și-au asumat rolul de lideri spirituali și politici ai românilor ca și disponibilitatea de a negocia pe teme religioase, rămâne întrebarea ce au înțeles din subtilitățile dogmatice ale unirii? Chemați să-i convingă pe cei aflați sub jurisdicția lor, trebuiau în primul rând să fie ei înșiși convinși. Explicațiile iezuiților trebuie să fi contribuit, fără îndoială, la construirea unui discurs al celor doi ierarhi asupra unirii. În ce măsură l-au înțeles și au crezut în el, rămâne o întrebare deschisă, ce se poate extinde și la preoți. Și-au urmat vlădica doar din obediență fără să fi înțeles nimic din unire? Răspunsul este neîndoiește negativ și numai dacă pornim de la considerația că preoții nu au reprezentat un corp uniform. O parte a lor au cunoscut, cel puțin la nivelul enunțurilor, unele din cele patru puncte florentine, dovadă că, de exemplu, preotul Mihai din Călata amintea în anul 1699 în răspunsul la ancheta comisiei guverniale, de primatul papal. Au receptat, de asemenea, și ideea difuzată în cadrul sinoadelor, potrivit căreia unirea înseamnă o revenire la unitatea de demult a bisericii românești cu cea a Romei, reînnoirea unei tradiții pierdute. Un atare discurs, ce accentua nu pe schimbare, ci pe continuitate, a avut meritul de a diminua teama de nou a preoților și credincioșilor.

²⁰ Vezi, de exemplu, corespondența episcopului Petru Pavel Aaron cu Congregația Sfântului Oficiu din anii 1752-1753 pentru clarificarea unor chestiuni referitoare la logodne și a lui Iacob Aron cu Congregația de Propaganda Fide în jurul editării unui Penticostar, din anul 1769 (scrisorile din 2 mai și 1 noiembrie), A.S.V., *Segreteria di Stato, Germania*, vol. 792, nepaginat; A.C.P.F., *Scritture riferite nei Congressi. Greci di Croazia*, 2, f. 275r-v, f. 289r-v.

²¹ Corespondența cu cardinalul Kollonich din martie-iulie: N. Nilles, *op. cit.*, I, p. 100-110; Ștefan Pop, *În jurul hirotoniei a doua a lui Atanasie Anghel*, în *Cultura Creștină*, nr. 15, 1913, p. 458-467.

²² N. Nilles, *op. cit.*, I, p. 318-322.

²³ *Ibidem*, p. 326-327.

Unirea a fost astfel percepută în anul 1700 de preotul Ioan din Țelna atunci când declara că episcopul a scris „*cărți de pace cum să fie una Roma vechie cu Roma nouă, precum au avut leghetură și mai demult amândouă beserecile, o legătură într-o unciune*”. Mărturia aceluiași preot demonstrează că clerul român a înțeles și implicațiile seculare ale unirii, văzută ca o ocazie de îmbunătățire a stării sale economice: pentru că prin unire episcopul „*mare nevoie și dajde și tărhat au ușurat de pre umărul preoților*”²⁴.

Dacă discursul difuzat între anii 1697-1701 nu a rămas fără ecou, noua biserică, în speță elita ei, avea de parcurs drumul de la aprobarea ideii de unire la asumarea ei, de la acceptare la înțelegere și convingere. Într-o vreme în care, la hotarul dintre două secole, un stăpân al Transilvaniei pleca pentru a face loc altuia, românii au avut posibilitatea de a alege între a rămâne în starea de dinainte sau de a aspira la un statut social-economic și chiar politic egal cu al celorlalte națiuni transilvane. Prin însăși libertatea de a alege s-a deschis drumul maturizării societății românești, invitată să-și exprime dezideratele și să-și stabilească prioritățile²⁵. Născută în atare condiții, noua biserică avea de parcurs drumul înspre dezvoltarea instituțională și definirea identității sale, pentru ca astfel să poată îndeplini programul propus.

GRETA-MONICA MIRON

²⁴ Nicolae Dănilă, *Noi considerații privind sinodul din octombrie 1698*, în vol. „Spiritualitate transilvană și istorie europeană”, Ed. Iacob Mârza & Ana Dumitran, Alba Iulia, 1999, p. 292.

²⁵ Violeta Barbu, *Biserica română unită cu Roma în căutarea identității problema ritului și activitatea misionarilor iezuiți*, în *Revista istorică*, 5-6, mai-iunie 1992, p. 529-545.